

7 Institucionalizace sociálního chování

Za základní znak práva (právní normy) je považována jeho **normativnost**, stanovuje to, co býtí má. Z pohledu působení práva ve společnosti představuje tato normativnost **regulativnost** jako obrácenou stranu normativnosti. Smyslem existence práva je **regulace sociálního chování**.

7.1 Sociální chování a sociální jednání

Sociologie bývá často vymežována jako věda o sociálním jednání (Max Weber). Sociální jednání je základním stavebním prvkem sociální interakce, jež představuje jednu ze základních stránek sociálních vztahů.

Sociální jednání je současně jevem:

- psychickým - je podmíněno lidskou psychikou,
- sociálním - je výsledkem působení řady sociálních vlivů a je orientováno na jiné sociální subjekty.

Sociologie, stejně jako právní věda, činí rozdíl mezi pojmem chování a jednání:

1. **Chováním** v nejšířším slova smyslu rozumíme souhrn všech aktivit jedince, jež jsou patrné z vnějšku. Představuje reakci organismu na vnější nebo vnitřní podněty.
2. **Jednáním**, představujícím podmnožinu chování, je naproti tomu vědomá, k cíli zaměřená (intencionální) činnost, jež je v podstatě řešením určitého úkolu.

Jen část chování lze tedy označit i za jednání.

Adjektivum sociální, které se ve spojení s chováním a jednáním často používá (sociální chování, sociální jednání) vyjadřuje, že sociálním jednáním je třeba rozumět takové jednání, které je svým smyslem orientováno na ostatní zúčastněné sociální subjekty, kdy:

- jedinec **bere v úvahu existenci jiných** sociálních subjektů,
- jeho jednání má určitý **význam pro jiné** sociální subjekty.

Výstižně v tomto směru vymežil sociální jednání americký sociolog polského původu Florian Znaniecki jako „*souhrn činností směřujících k vyvolání*

změněného chování, postojů nebo snah jednotlivců či skupin, jež by vedly k uspokojení určitých potřeb, přání nebo zájmů jednajících subjektů“.

Uvedený rozdíl mezi chováním a jednáním se projevuje i při rozlišení právního chování a právního jednání. Zaviněného porušení právní normy například v oblasti trestního práva se proto lze dopustit jen právním jednáním.

7.2 Proces institucionalizace sociálního chování

S vytvářením prvních forem lidských pospolitostí se v lidských společenských vytvářejí mechanismy usměrňující, koordinující a kontrolující sociální chování sociálních subjektů. Všechny lidské pospolitosti, které se v historickém vývoji vytvářely, musely reagovat na skutečnost, že jejich členové žijí „vedle sebe“, což nutně omezuje volnost možného jednání jednotlivých jedinců a skupin. Potřeby a zájmy jedinců a společenských skupin je nutně staví do vzájemných vazeb a vedou k vytváření společenských vztahů, které nejsou jen vztahy spolupráce, ale i vzájemné konfrontace a konfliktu. V široké škále možných forem a způsobů sociálního chování je třeba **unifikovat**, uniformizovat relativně neomezenou množinu těchto forem a způsobů chování do užšího spektra možných variací chování, které tak umožňují:

- **uspokojení potřeb** co nejširšího okruhu sociálních subjektů,
- **předvídaní** vzájemné reakce v sociální interakci,
- **posouzení a hodnocení** sociálního chování sociálních subjektů v rámci daného sociálního útvaru.

Koordinované a vynucované uniformity v sociálním chování můžeme označit za výsledek snahy sociálních útvarů (společnosti, společenství, stejně jako sociálních skupin) o **institucionalizaci sociálního chování**. Německý etnolog a sociolog Wilhelm Emil Mühlmann tuto institucionalizaci výstižně charakterizoval jako proces „tuhnutí“ plynulého sociálního života v pevné kulturní formy ve prospěch pevnějších obrysů, stabilizace a krystalizace sociálního života.

Institucionalizace sociálního chování tedy představuje uspořádanost sociálního chování dle standardizovaných závazných vzorů chování, které sociální útvar (společnost, společenství nebo sociální skupina) přijímá a prosazuje.

Toto institucionalizované chování je z velké části integrováno do sociálních institucí a tvoří součást jejich normativní stránky. Souhrnně tedy můžeme **institucionalizaci** sociálního chování (jednání) vymežit jako **vytváření relativně stabilních, sociálně integrovaných a referenčním sociálním útvarem uznaných forem chování, jejichž respektování a dodržování je potvrzováno sociálními sankcemi**. V procesu institucionalizace chování se tak vytváří a krystalizuje normativní řád sociálního útvaru jako součást sociálních regulativů jeho sociokulturního systému.

Každý sociální útvar je založen na určitém normativním řádu jako souboru formálně stanovených nebo spontánně vzniklých pravidel chování - norem předepisujících určité chování. Z hlediska působícího normativního řádu určitého sociálního útvaru pak můžeme chování (jednání) sociálních subjektů tohoto sociálního útvaru rozdělit na:

1. **Institucionalizované chování** - chování v souladu se stanoveným normativním řádem daného společenství, označované za řádné, sociálně uznané, sociálně schválené, správné apod.
2. **Neinstitucionalizované chování** - chování sociálně neregulované, tedy pro sociální útvar „sociálně irelevantní“, nezajímavé, okrajové (např. trávení volného času).
3. **Deviantní chování** - chování odchylovající se od normativního řádu daného společenství, jde tedy o chování sociálně neschvalované a sociálně sankcionované.

Míra institucionalizace sociálního chování je velmi rozdílná podle oblasti sociálního života, míry sociální nebezpečnosti chování pro určitý sociální útvar, ale i tradice míry regulace sociálního života. Různé sociální útvary (sociální skupiny, společenství) poskytují různě široký prostor pro volné, neinstitucionalizované chování (např. vesnická komunita versus anonymní městské společenství nebo totalitně organizovaná společnost versus liberální společnost).

Cílem (smyslem) institucionalizace sociálního chování je:

1. **Vyloučení sociálně neschvalovaného chování**

Pro sociální útvar (společnost, společenství, stejně jako sociální skupinu) jsou některé formy nebo způsoby chování zcela nepřijatelné a nežádoucí, neboť ohrožují samu existenci sociálního systému jako

takového, zpochybňují základní principy, na nichž je postaven, narušují základní sociální vazby a vztahy a vyvolávají stav anomie a rozpadu sociálního řádu. Typicky sem patří např. trestné činy nebo morální tabu.

2. Omezení sociálně konfliktního chování

Sociální útvar tenduje k institucionalizaci forem a způsobů chování, které snižují úroveň interní konfliktnosti a sociálního napětí ve společenských vztazích a prosazují atmosféru stability spolupráce a soutěživosti. Tato institucionalizace se týká jednání jak nonkonformních jednotlivců, tak i celých sociálních skupin (sociálních subkultur). Jde např. o omezení některých konfliktních forem hospodářské soutěže nebo politického boje.

3. Omezení sociálně neobvyklého chování

Sociální útvary vyvíjejí vůči svým členům větší nebo menší sociální tlak ve směru sociální konformity. Tato konformita je zpochybňována různými projevy výstředního, neobvyklého, extrémního nebo extravagantního chování. Sociální útvary proto s různou mírou tolerance sahají k většímu nebo menšímu omezování výstřelků i v oblastech stojících až na hranici sociálně irelevantního a okrajového chování. Např. zvykové normy upravující způsoby vhodného oblékání, zábavy apod.

7.3 Sociální norma jako výsledek procesu institucionalizace

Výsledkem procesu institucionalizace je normativní řád sociálního útvaru (společnosti, společenství, sociální skupiny) Normativní řád představuje širokou škálu závazných pravidel, modelů a očekávání chování, dotýkajících se všech důležitých oblastí sociálního života (např. způsobů oblékání, stravování, chování k ostatním subjektům i k sobě samému apod.).

Normativní řád je tvořen těmito prvky:

- **normativními očekáváními**, spojenými zejména se zastávanými sociálními rolmi sociálních subjektů, s nimiž jsou spojovány sociální sankce,
- **sociálními normami** - jsou základním skladebním prvkem normativního řádu.